

Z kroniki naukowej

SESJA NAUKOWA PT. HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ USA

W dniach 28 - 29 maja 1973 r. odbyła się w Warszawie sesja naukowa, poświęcona historycznym i współczesnym problemom Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Zorganizowana została przez Instytut Historii PAN, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego i Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Była ona pierwszym po wojnie interdyscyplinarnym spotkaniem polskich amerykańistów i fakt ten zadecydował w znacznym stopniu o jej specyfice i cechach charakterystycznych.

Jedną z tych cech był bardzo bogaty program. Uczestnicy obrad mieli możliwość zapoznania się z 30 referatami i komunikatami, z których część (15) została powielona i udostępniona na kilkanaście dni przed rozpoczęciem sesji. Autorami referatów i komunikatów byli pracownicy różnych placówek PAN, PISM oraz Uniwersytetu Warszawskiego, Jagiellońskiego, UAM w Poznaniu i Uniwersytetu Łódzkiego. Podczas sesji wystąpili także goście zagraniczni: prof. Jakowlew z Instytutu „Stany Zjednoczone-Kanada” AN ZSRR, prof. A. Cienciała z *Kansas University* i prof. E. Wynot z *Florida State University*. W dyskusji wypowiedziało się 20 mówców, reprezentujących wymienione już placówki naukowe oraz Uniwersytet Toruński, Instytut Zachodni w Poznaniu i Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR. Ponadto, głos zabierały osoby związane z polską służbą dyplomatyczną.

Inną cechą charakterystyczną sesji stanowiła duża rozpiętość chronologiczna i tematyczna przedstawionych w jej toku wypowiedzi. Pod względem chronologicznym odnosiły się one do spraw mających miejsce w okresie od XVI w. do czasów współczesnych, pod względem merytorycznym natomiast, tworzyły dwie główne grupy tematyczne. Na jedną z nich złożyły się te wystąpienia, które — najogólniej rzecz ujmując — miały za przedmiot Stany Zjednoczone. Skupiły się one wokół trzech zagadnień centralnych: 1) szeroko rozumianej problematyki polsko-amerykańskiej, 2) pozycji i działalności Stanów Zjednoczonych na świecie, 3) spraw wewnętrznych Stanów Zjednoczonych. Na drugą złożyły się wypowiedzi na temat stanu, potrzeb, perspektyw i kierunków rozwoju polskiej amerykanistyki.

W kręgu problematyki polsko-amerykańskiej znalazły szersze omówienie trzy kwestie.

Znajomość w Polsce w okresie od XVI w. do końca XVIII w. spraw kontynentu północnoamerykańskiego to pierwsza, chronologicznie rzecz biorąc, z poruszonych kwestii. Na ten temat głos zabrali: prof. J. Tazbir i prof. Z. Libiszowska. Prof. Tazbir wskazał na stosunkowo słabą znajomość w Polsce w XVI i XVII w. problematyki północnoamerykańskiej. Omówił przyczyny i przejawy tego stanu rzeczy oraz wskazał, że uległ on zmianie w w. XVIII, wraz ze zmianami, m. in. w polskim systemie szkolnym i rozszerzaniem się kontaktów Polski z zagranicą — w tym szczególnie z dworem angielskim. Prof. Libiszowska w wypowiedzi za tytułowanej *Echa rewolucji amerykańskiej w Polsce* zobrazowała stan badań nad

tym zagadnieniem, nakreśliła w sposób syntetyczny, egzystujący w polskiej prasie i publicystyce lat 1763 - 1794, obraz trzech etapów tej rewolucji, wspomniała o roli, którą odegrał on w polskiej myśli politycznej oraz wysunęła propozycje dotyczące dalszych badań. Z tą wypowiedzią korespondowało, pod względem rzeczowym i chronologicznym, wystąpienie prof. Jakowlewa, który mówił o niektórych problemach rewolucji amerykańskiej w marksistowskim ujęciu metodologicznym.

Sprawy wiążące się z Polonią amerykańską stanowiły następną z omawianych kwestii. Mgr M. Tarkowski przedstawił wyniki swych badań nad sytuacją robotników polskich i polskiego pochodzenia w Stanach Zjednoczonych w okresie międzywojennym. Dr. I. Spustek, w swej wypowiedzi (powielonej, ale nie wygłoszonej na sesji) zajęła się niektórymi problemami badań historycznych nad Polonią, akcentując potrzebę prowadzenia studiów nad takimi m. in. zagadnieniami, jak miejsce i rola Polaków oraz polskiej grupy etnicznej w życiu amerykańskim a także w historii narodu polskiego, życie ideologiczne i polityczne Polaków amerykańskich, ich udział w amerykańskim życiu politycznym. Doc. dr W. Chojnacki zobrazował przebieg i stan prac nad sporządzeniem bibliografii Polonii amerykańskiej wskazując, że do chwili obecnej charakteryzuje je niski i niezadowalający — w stosunku do istniejących potrzeb — stopień zaawansowania.

Stosunki polsko-amerykańskie w latach 1917 - 1945 — trzecia z omawianych kwestii — były przedmiotem kilku wypowiedzi. Referaty wiodące wygłosili: prof. M. M. Drozdowski i doc. dr W. Kowalski. Prof. Drozdowski zrelacjonował, w porządku chronologicznym, przebieg tych stosunków w latach 1917 - 1939, podkreślając rolę, jaką odgrywały w nich i ich kształtowaniu sprawy gospodarcze. Z referatem tym wiązał się tematycznie komunikat dra L. Zyblikiewicza, zawierający wyniki badań nad tymi stosunkami w latach 1917 - 1923, oraz komunikat prof. A. Cieniwały, która mówiła o działalności amerykańskiej misji: reliefowej w Gdańsku i technicznej w Polsce oraz o ich stanowisku wobec kwestii Gdańska w latach 1919 - 1920. Doc. dr Kowalski zobrazował stosunki polsko-amerykańskie w okresie II wojny światowej wskazując, że na ich stan wpływały m. in. stosunki polsko-radzieckie, amerykańsko-radzieckie oraz amerykańskie stanowisko i postępowanie w kwestiach wiążących się z wojną. Nawiązując do tej wypowiedzi, prof. Drozdowski polemizował ze stanowiskiem J. Ciechanowskiego na temat stosunku prezydenta F. D. Roosevelta do spraw polskich, prezentowanym w wydanej na emigracji pracy o Powstaniu Warszawskim. Zdaniem mówcy, Ciechanowski nie dokonał, formułując swe stanowisko — globalnej oceny polityki amerykańskiej w okresie wojny, co m. in. powoduje, że jego poglądom w tej sprawie trudno przyznać słuszność.

Oprócz wskazanych dotąd wypowiedzi, do kręgu problematyki polsko-amerykańskiej należało także wystąpienie prof. E. Wynota. Dokonał on próby porównania niektórych zjawisk i procesów występujących w polskiej i amerykańskiej gospodarce rolniczej i stosunkach agrarnych. Do omawianej grupy wypowiedzi zaliczyć trzeba również kilka głosów w dyskusji, wśród nich wystąpienie doc. dra J. Jedlickiego. Zwrócił on uwagę na odczuwalny podczas sesji brak wystąpień na temat spraw polsko-amerykańskich w XIX w. i podkreślił potrzebę prowadzenia badań nad tą tematyką zwłaszcza nad emigracją polską w USA z okresu przed wielką falą emigracyjną w II połowie XIX w., historią amerykańskiej myśli społecznej i politycznej oraz nad kształtowaniem się obrazu Ameryki w oczach Polaków w XIX w. Nawiązując do tego ostatniego postulatu, prof. Drozdowski wskazał, że w pismach polskich socjalistów (m. in. R. Luksemburg, L. Krzywickiego, J. Marchlewskiego) znajdują się krytyczne analizy rozwoju kapitalizmu amerykańskiego i jego skutków społecznych.

Pozycja i działalność Stanów Zjednoczonych na świecie była zagadnieniem, któremu na sesji poświęcono szczególnie wiele uwagi. W wystąpieniach na ten temat dominowała problematyka współczesna, tj. dotycząca w. XX. Wypowiedzi związane z tym zagadnieniem można podzielić na dwie grupy. Do jednej z nich należy zaliczyć te, które przedstawiały ogólnie miejsce i działalność USA w skali ogólnoswiatowej. Dominowała w nich problematyka należąca chronologicznie do okresu po II wojnie światowej, a rzeczowo wchodząca głównie w zakres zainteresowań politologii. Grupę drugą tworzyły wypowiedzi obrazujące relacje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a poszczególnymi obszarami świata, tj. Azją, Ameryką Łacińską, Europą i Afryką. Poruszono w nich sprawy należące zarówno do w. XIX jak i XX, prezentując je w ujęciu historycznym i politologicznym.

Zmieniająca się rola Stanów Zjednoczonych w świecie w okresie po II wojnie światowej była przedmiotem referatu wiodącego, wygłoszonego przez doc. dra L. Pastusiaka. Przyjmując dla swych analiz za punkt wyjścia sytuację USA w chwili zakończenia wojny referent zobrazował dążenia Stanów Zjednoczonych do zajęcia dominującej pozycji w świecie i działalność zmierzającą do urzeczywistnienia tych dążeń, wzrost a następnie pewien spadek ich pozycji w świecie oraz czynniki, które zadecydowały o tej ewolucji (zmiany w układzie sił między Wschodem a Zachodem, proces dekolonizacji i powstawania „trzeciego świata”, zmiany w układzie sił w świecie kapitalistycznym). Ambasador J. Michałowski, nawiązując do tej ostatniej kwestii, zwrócił w dyskusji uwagę na jeszcze jeden czynnik, a mianowicie wewnętrzne przeobrażenia polityczne zachodzące w Stanach Zjednoczonych, które wyrażają się m. in. tym, że pomiędzy zewnętrzną aktywnością rządu amerykańskiego a nastrojami opinii publicznej i mas w tym samym przedmiocie następuje rozdział. W dyskusji wywołanej wymienionym referatem zabrał również głos mgr M. Jaśkowski, który mówił o dewaluowaniu się „mitu amerykańskiego” w NRF. W ścisłym związku rzeczowym z referatem doc. Pastusiaka pozostawały dwa komunikaty, mówiące o amerykańskich środkach realizacji celów politycznych. W jednym z nich dr T. Pióro przedstawił rozwój doktryny wojennej i koncepcji strategicznych USA, w drugim — dr Z. Niciński charakteryzował pod względem historycznym, merytorycznym i organizacyjnym amerykańską wojnę psychologiczną.

Relacje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a różnymi obszarami świata były przedmiotem kilkunastu wypowiedzi.

Sprawami azjatyckimi USA zajmowali się w komunikatach: dr W. Góralski, dr K. Gawlikowski i mgr S. Buczma. Dr Góralski omówił politykę USA w Azji po II wojnie światowej — jej podstawy, założenia, działalność wobec Chin, Japonii i innych państw Dalekiego i Środkowego Wschodu, rewizję tej polityki w zakresie środków działania na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych stawiając w zakończeniu tezę, że zaangażowanie USA było większe, a „zimna wojna” intensywniejsza, na tym obszarze niż na innych. Teza ta spotkała się z repliką doc. dra Rodzińskiego, który utrzymywał, że twierdzenie takie można odnieść do Europy. W dyskusji także prof. T. Łepkowski podniósł kwestię zasadności stosowanego przez referenta podziału ruchów narodowowyzwoleńczych na postępowe i prawicowe, wyrażając wątpliwość czy w ogóle można mówić o prawicowych ruchach narodowowyzwoleńczych i sugerując stosowanie terminów „ruchy niepodległościowe” i „ruchy narodowowyzwoleńcze”. Dr Gawlikowski charakteryzował etapy historyczne stosunków amerykańsko-chińskich, zwracając jednocześnie uwagę na „znaczenie polityki amerykańskiej dla Chin i chińską wizję USA”. W całokształcie tych stosunków wyróżnił 4 etapy określone następującymi cezurami: I. od lat

czterdziestych XIX w. do 1899 r., II. 1900 - 1943, III. 1943 - 1950, IV. 1950 - 1972. Dyskusja dotyczyła w tym przypadku m. in. doktryny „otwartych drzwi” oraz cezury zamykającej drugi ze wspomnianych etapów. Doc. Rodziński wyraził pogląd, że wokół doktryny tej narosło wiele mylnych sądów, że niejednokrotnie przypisuje się jej większą wagę niż rzeczywiście posiadała, oraz że nie przedstawiała ona większych korzyści dla Chin. Dyskutant, a także dr Góralski, byli zdania, że za cezurę końcową drugiego etapu należałoby przyjąć r. 1945 zamiast 1943. Mgr Buczma przedstawił próbę periodyzacji „stosunków amerykańsko-japońskich w okresie poprzedzającym II wojnę światową (1937 - 1941)”, wyróżniając w ich rozwoju dwa etapy: I. od 7 lipca 1937 do 27 września 1940 r., II. od 27 września 1940 r. do 8 grudnia 1941 r., oraz charakteryzując istotne elementy tych stosunków w całym okresie i w ramach poszczególnych etapów. Wystąpienie to dało podstawę do wyrażenia wątpliwości czy można o latach 1940 - 1941 mówić jako o okresie „poprzedzającym II wojnę światową” (prof. Łepkowski) oraz do podkreślenia faktu, że na zjawisko, które zwykle określać się wspólnym mianem „II wojna światowa” złożyło się w istocie szereg wojen, różnych pod względem jakościowym (doc. Rodziński).

Stosunki pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Ameryką Łacińską były tematem kilku wypowiedzi. Prof. Łepkowski przedstawił do dyskusji szereg kwestii, odnoszących się do w. XIX i XX a dotyczących m. in. takich spraw, jak rola i znaczenie Ameryki Łacińskiej w całokształcie stosunków USA ze światem zewnętrznym, pozycja tego państwa na obszarach Ameryki Łacińskiej, koncepcje jego polityki wobec tych obszarów i jego ekspansja w tej części kontynentu amerykańskiego, periodyzacja stosunków pomiędzy USA a Ameryką Łacińską a także znajomość Ameryki Łacińskiej w społeczeństwie USA. Niestety, dyskutanci nie podjęli tych zagadnień, mimo iż stanowisko prof. Łepkowskiego w wielu przypadkach zawierało propozycje nowego podejścia i spojrzenia na poruszone kwestie. Dr R. Mroziewicz omówił w komunikacie stosunek Stanów Zjednoczonych wobec Meksyku w okresie rewolucji meksykańskiej. M. in. wyraził pogląd, że — generalnie rzecz biorąc — Stany Zjednoczone poparły tę rewolucję a tym samym, że spotykana w literaturze przedmiotu ostra krytyka ich stosunku do niej nie jest w pełni słuszna. Przeciwnie zdanie na temat tej kwestii zaprezentował w dyskusji mgr Grudziński; ze sprzeciwem spotkało się także stwierdzenie referenta, że „USA mogły dokonać wtędy w Meksyku wszystkiego, czego by chciały”. Wskazano ponadto (m. in. prof. Łepkowski), że bliższego wyjaśnienia wymaga stosowany przez referenta termin „liberal latynoamerykański”.

Relacjom pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Europą poświęcone były wypowiedzi dotyczące bądź stosunków pomiędzy USA a państwami europejskimi, bądź polityki amerykańskiej wobec Europy. Do tych pierwszych należały wystąpienia prof. A. Zahorskiego i prof. L. Bazyłowa oraz, wspomniane już poprzednio, wypowiedzi prof. Drozdowskiego, doc. dra Kowalskiego, prof. Ciencialy i dra Zyblikiewicza. Prof. Zahorski przedstawił stosunki amerykańsko-francuskie w epoce napoleońskiej, wskazując w podsumowaniu na ich rolę w kształtowaniu spraw wewnętrznych USA oraz opinii o tym państwie w Europie. Prof. Bazyłow omawiał stosunki amerykańsko-rosyjskie w XIX w. podkreślając, że w całym tym okresie były one bardzo dobre oraz wskazując na problemy, które wymagają dalszych studiów. Na temat amerykańskiej polityki wobec Europy wypowiedział się mgr J. Wędrowski, który przedstawił zarys problematyki należącej do polityki europejskiej prezydenta Wilsona oraz mgr K. Jankowiak, który mówił na temat stanowiska USA wobec *Mitteleuropy* oraz jego roli w amerykańskiej polityce zagranicznej w latach 1917 - 1918. W dyskusji dotyczącej omawianego zagadnienia poruszono m. in. sprawę

treści takich pojęć, jak „izolacjonizm” i „neutralizm” (mgr Wędrowski) oraz zwrócono uwagę na brak syntetycznego ujęcia problemu polityki USA wobec Europy (mgr Jankowiak).

Stosunki Stanów Zjednoczonych z kontynentem afrykańskim w XX w. stanowiły przedmiot komunikatu dra J. Milewskiego, który skoncentrował swą uwagę na przedstawieniu głównych płaszczyzn, na których stosunki te się rozwijały a także scharakteryzował ich główne treści.

Wypowiedzi odnoszące się do wewnętrznych spraw Stanów Zjednoczonych skupiały się przede wszystkim na problemach społecznych. Dr J. Strzelecki mówił o antynomiach cywilizacji technicznej w USA, głównie o przejawach protestu i buntu przeciwko amerykańskiemu stylowi życia, prezentowanych w ostatnich latach przez różne kręgi młodzieży amerykańskiej, szczególnie przez „ludzi kampusów”. Bunt ten wynika m. in. ze sprzeciwu wobec istniejących nierówności społecznych oraz wobec cywilizacji, która w trosce o środki, zarzuciła stawianie celów, a wyraża się m. in. w niechęci młodych do przejmowania ról społecznych pełnionych przez ich ojców. Podejmując ten wątek w dyskusji, mgr Gawor rozważał perspektywę ruchu młodych, wyrażając przy tym m. in. pogląd, że będzie on wchodził w związki z ruchami różnych grup społecznych upośledzonych w USA (np. Murzynów, Indian, Portorykańczyków). Sprawom indiańskim poświęcone były wypowiedzi dr I. Rusinowej, która omówiła stosunek Kongresu Kontynentalnego do kwestii Indian w latach 1775 - 1783 i dra J. J. Szczepańskiego, który przedstawił sprawę Indian jako nie rozwiązany problem integracji społeczeństwa amerykańskiego, śledząc jej kształt od początków europejskiego osadnictwa w Ameryce aż do czasów obecnych.

Dr E. Nowicka poświęciła swe wystąpienie charakterystyce kierunków i nurtów w myśli i działalności Murzynów amerykańskich, zwracając uwagę szczególnie na integracjonizm i separatyzm. W dyskusji mgr Gawor podniósł m. in. kwestię roli, jaką problem murzyński w USA odgrywa aktualnie w konfliktach istniejących wśród „białej części” społeczeństwa amerykańskiego.

Problemy wewnętrzne USA przewijały się ponadto w wielu, poprzednio już wzmiankowanych, wypowiedziach.

Odmiernym od pozostałych, ale bardzo istotnym, przedmiotem wypowiedzi była wreszcie podczas sesji amerykanistyka polska. Analizę jej stanu oraz wnioski stąd płynące przedstawili prof. Drozdowski i doc. dr Pastusiak w referacie zatytułowanym *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej w polskiej humanistyce współczesnej*.

Prof. Drozdowski mówił o kształtowaniu się zainteresowań Stanami Zjednoczonymi w poszczególnych okresach i w poszczególnych gałęziach humanistyki. W latach 1944 - 1948 dominowały przedruki i tłumaczenia literatury amerykańskiej. W latach 1949 - 1950 — w okresie „zimnej wojny” — na czoło wysuwała się publicystyka polityczna oraz prowadzono badania ekonomiczne. Po roku 1956 nastąpił pewien postęp w polskiej amerykanistyce wyrażający się eksplozją publicystyki, ożywieniem refleksji socjologicznej i badań ekonomicznych oraz pojawieniem się pierwszych historycznych prac naukowych. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych zaczęły się kształtować sprzyjające warunki instytucjonalne dla badań amerykanistycznych, związane z powstaniem pracowni w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych i w Instytucie Historii PAN, Zakładzie Badań nad Polonią na Uniwersytecie Jagiellońskim i ożywieniem działalności Towarzystwa „Polonia”. Wśród różnych dziedzin interesujących się problematyką północnoamerykańską zauważa się znaczną przewagę publicystyki nad badaniami naukowymi. Pośród tych

ostatnich prymat należy do badań socjologicznych, w tyle za nimi pozostają ekonomia i prawo; historia legitymuje się dorobkiem nad wyraz skromnym — także w porównaniu z innymi krajami demokracji ludowej. We wnioskach płynących z tej analizy prof. Drozdowski wskazał m. in., że badania amerykańskie są rozproszone, a samą amerykańską cechuje antyhistoryzm, bądź wąski historyzm. Ten stan rzeczy nie odpowiada potrzebom — zapoczątkowany ostatnio nowy etap w stosunkach polsko-amerykańskich wymaga odpowiedniego zaplecza naukowego i wzmoczonych badań. Referent wysunął kilka postulatów o charakterze organizacyjnym, które mogłyby przyczynić się do zmiany tej sytuacji, a mianowicie: podjęcie prac interdyscyplinarnych, ujęcie ich w planach badawczych, intensywne kształcenie młodej kadry, powołanie stowarzyszenia studiów amerykańskich, którego organem byłyby „Studia Północnoamerykańskie” (I tom przygotowujący jest w Instytucie Historii PAN).

Doc. dr Pastusiak zanalizował stan wydawnictw amerykańskich w Polsce za lata 1969 - 1972 oraz wskazał kilka dalszych cech polskiej amerykanistyki. Oceniał jej stan nieco bardziej optymistycznie od swego przedmówcy, jednak równocześnie zwrócił uwagę na fakt, że w problematyce badawczej istnieją zasadnicze luki (dotyczące np. opracowań syntetycznych różnych problemów, studiów o charakterze teoretycznym w politologii), że brak interdyscyplinarnego ośrodka badań amerykańskich, że wreszcie amerykanistyka polska nie jest w stanie zaspokoić w sposób prawidłowy znacznych społecznych zainteresowań USA, a tym samym prostować wiele obiegowych fałszywych sądów.

Wypowiedzi te nie wywołały bezpośredniej dyskusji, natomiast ich uzupełnieniem były wszystkie wystąpienia na sesji, bowiem obrazowały one niektóre zainteresowania i kierunki badań (m. in. w historii, socjologii, politologii) a te spośród nich, które zawierały postulaty badawcze, rzucały ponadto światło na zadania wymagające realizacji.

Do omawianej problematyki nawiązał prof. Drozdowski w podsumowaniu obrad, wyrażając przekonanie, że interdyscyplinarne spotkania polskich amerykanistów warte są kontynuacji, przyczyniają się bowiem do wszechstronnego rozwoju tej dyscypliny. W świetle tej sesji zarysowały się również jaśniej niektóre punkty programu dotyczącego dalszej działalności na tym polu, wśród nich m. in. organizowanie w przyszłości sympozjów problemowych, udostępnianie najlepszych tekstów humanistyki amerykańskiej (przygotowuje się do wydania pisma Hopkinsa i listy F. D. Roosevelta), rozwój badań stosunków polsko-amerykańskich czy rozszerzanie „Studiów Północnoamerykańskich”. W nawiązaniu do tego ostatniego punktu warto wspomnieć, iż według zapowiedzi organizatorów sesji, referaty, komunikaty i wybrane głosy dyskusyjne przedstawione podczas jej trwania zostaną opublikowane w tomie II tego czasopisma.

Ogólnie rzecz ujmując, należy omawianą sesję ocenić wysoko m. in. z dwóch powodów: 1) wzbogaciła ona w wielu przypadkach wiedzę o problemach Stanów Zjednoczonych, 2) stanowiła ważny krok na drodze rozwoju polskiej amerykanistyki. Znaczna w tym zasługa organizatorów sesji, którym należą się słowa uznania i wdzięczności, nie tylko za inicjatywę i trud organizacyjny, ale także za sprawne jej przeprowadzenie oraz stworzenie atmosfery sprzyjającej swobodnej wymianie myśli. Nie budzi wątpliwości fakt, że tego typu spotkania warto kontynuować.

Krzysztof Jankowiak